

Uwarunkowania ekonomiczne utylizacji pozostałości zrębowych

Economic methods for the utilisation of logging residues

Tomasz Gałęzia

Nadleśnictwo Pomorze, Pomorze 8, 16-506 Giby, Polska

Tel. +48 87 5165786, fax +48 87 5165052, e-mail: tomasz.galezia@bialystok.lasy.gov.pl

Abstract. There are several ways of utilising logging residues and the two most common ones in the State Forests are wood chip production for energy purposes by mobile machinery and crushing by tractor-powered crushers. In this research, an economy-based approach was used to compare these methods and assess, whether chip production is superior to crushing for clearing a felling area. The average revenues from the sale of wood biomass in the form of wood chips and the average costs of crushing in the Pomorze Forest District were analysed for the period from January 2012 until June 2014. Both revenues and costs (such as fuel, operator's wage, piling costs, depreciation, insurance and garaging costs) were extracted from the State Forests' data base using data-mining software.

The highest price for wood biomass was achieved in 2012 (104.00 PLN m⁻³) and the lowest point was reached in 2014 (16.00 PLN m⁻³). Revenues amounted to 1353.87 PLN ha⁻¹ on average, whilst the average logging efficiency was 25.60 m³ ha⁻¹ with a proportion of logging residues compared to the total logged volume of 11.14 %.

The highest costs for crushing (1894.14 PLN ha⁻¹) incurred for clearing gaps in a stand after removing spruces infested with bark beetles. Labour productivity in this case was 0.07 ha pmh⁻¹. Significantly lower costs (1256.42 PLN ha⁻¹) and greater productivity (0.16 ha pmh⁻¹) were achieved when clearing clear-cut areas.

Considering these results, it is recommended to compress the logging residues into chips instead of crushing them. The removal of the residues from clear-cut sites may additionally affect forest health positively.

Keywords: crushing, wood chip production, logging residues

1. Wprowadzenie

Utrzymanie ciągłości istnienia lasów uważane jest za fundament trwałej i zrównoważonej gospodarki leśnej. Zgodnie z ustawą o lasach (Ustawa 1991) gospodarka ta wiąże się z koniecznością pozyskiwania surowca drzewnego. Popularne w Polsce systemy pozyskiwania drewna – system drewna krótkiego i system dłużycowy – charakteryzują się koniecznością okrziesania pni drzew na obszarze zrębu. Aby odnowić następnie powierzchnię zrębową konieczne jest uprzątnięcie zalegających pozostałości zrębowych, przy czym przy wyborze metody ich zagospodarowania pod uwagę należy wziąć wiele aspektów ekonomicznych i przyrodniczych (Pierovich, Smith 1973).

Do niedawna te pozostałości spalano, jednak odstąpiono od tego rozwiązania w wyniku negatywnych skutków wywieranych na środowisko przyrodnicze (Wojtkowiak et al. 2003a, b).

Innym, zdecydowanie bardziej przyjaznym dla środowiska postępowaniem jest rozdrabnianie pozostałości poeksploatacyjnych i przemieszanie ich z glebą za pomocą kruszarek sprzężonych z ciągnikami (Maksymiak 2008). Taki sposób utylizacji pozostałości jest jednak kosztowny (Różański, Jabłoński 2002).

W ostatnich latach konieczność realizacji wytycznych Unii Europejskiej, nakładających na Polskę obowiązek uzyskiwania 15% energii brutto ze źródeł odnawialnych w 2020 roku (Dyrektywa 2009/28/WE 2009), spowodowała wzrost zainteresowania pozyskiwaniem pozostałości zrębowych w celu produkcji energii (Sadowski et al. 2012). Działanie takie może również zagwarantować nadleśnictwom dodatkowe przychody ze sprzedaży surowca drzewnego. W świetle dotychczasowych badań założono hipotetycznie, iż wykorzystanie pozostałości pozrębowych na zrębki energetyczne będzie korzystniejsze ekonomicznie w porównaniu z ich rozdrabnianiem.

Wpłynęło: 7.10.2014 r., zrecenzowano: 20.01.2015 r., zaakceptowano: 23.11.2015 r.

Celem pracy było ustalenie, czy korzystniejsza pod względem ekonomicznym jest produkcja zrębków energetycznych, czy rozdrabnianie pozostałości zrębowych.

Ponadto określono czynniki wpływające na poziom kosztów rozdrabniania pozostałości zrębowych oraz rzeczywisty udział ich masy w ogólnej masie pozyskiwanego surowca drzewnego.

2. Materiał i metody

Badania wykonano na terenie Nadleśnictwa Pomorze (RDLP w Białymstoku). Zbiór danych dotyczących kosztów i przychodów przeprowadzono z wykorzystaniem Systemu Informatycznego Lasów Państwowych (SILP) oraz oprogramowania do eksploracji danych SAP Business Objects. Analizą objęto lata 2012, 2013 oraz pierwszą połowę roku 2014.

Priorytetowym działaniem podejmowanym przez Nadleśnictwo Pomorze w celu przygotowania powierzchni do odnowienia jest sprzedaż zalegających pozostałości zrębowych w postaci biomasy energetycznej. Surowiec wystawiany jest na aukcji internetowej w aplikacji „e-drewno”. Warunkiem odbioru powierzchni od nabywcy biomasy jest uprzątnięcie pozostałości w stopniu umożliwiającym przeprowadzenie przygotowania gleby do odnowienia powierzchni. Wysokość przychodów ze sprzedaży biomasy energetycznej ustalono na podstawie iloczynu wielkości masy surowca pozyskanej na danej powierzchni (sortyment ZO – zrębki opałowe) oraz ceny wynikającej z umowy zawartej z danym nabywcą.

W przypadku braku możliwości sprzedaży pozostałości, powierzchnię uprzątano samodzielnie. W tym celu stosowano zestaw składający się z ciągnika Valtra T-190 i sprzężonej z nim kruszarki AHWI FM600 (tab. 1). Obie maszyny należą do nadleśnictwa i zakupione zostały w 2006 roku. Tabela 1 zawiera podstawowe parametry techniczne tych maszyn.

Analiza kosztów rozdrabniania pozostałości zrębowych obejmowała dwie grupy: koszty zmienne i stałe. Do kosztów zmiennych zaliczono koszt paliwa zużytego przez ciągnik, wynagrodzenie operatora ciągnika i koszty składania pozostałości w stosy. W SILP koszty te bezpośrednio odnoszono do danej pozycji planu, tj. adresu leśnej powierzchni, na której odbywało się rozdrabnianie pozostałości. Do kosztów zmiennych zaliczono też koszty smarów, olejów i innych materiałów eksploatacyjnych oraz napraw. Te koszty odnoszone były do pozycji planu inwentarza (ciągnika lub kruszarki) w ujęciu rocznym, zostały jednak przeliczone na godziny operacyjnego czasu pracy (h) wypracowanego w rzeczywistości przez maszynę na danej powierzchni i dzięki temu, proporcjonalnie, dodane do pozostałych kosztów zmiennych przy pozycjach planów do konkretnych zrębów. Podobnie postąpiono z kosztami stałymi: kosztem amortyzacji, ubezpieczenia i garażowania maszyn (zastosowano połowę stawki podatku od nieruchomości budynku garażowego, ponieważ w budynku przechowywano drugi ciągnik) (tab. 2).

Tabela 1. Podstawowe parametry techniczne maszyn do rozdrabniania pozostałości zrębowych

Table 1. Basic technical specifications of machines for utilising logging residues

Valtra T-190	
Maksymalna moc Maximal power	154,5 kW (210 KM)
Obroty znamionowe Nominal engine rpm	2100 obr. / min.
Pojemność silnika Engine capacity	7400 cm ³
Liczba cylindrów Number of cylinders	6
Liczba obrotów WOM PTO shaft rpm	540 obr. min ⁻¹
Ciężar Weight	5950 kg
Długość Length	5151 mm
Wysokość Height	2931 mm
Rozstaw osi Wheelbase	2750 mm
Liczba biegów do przodu Number of gears forward	36
Liczba biegów do tyłu Number of reverse gears	36
AHWI FM600	
Wymagana moc ciągnika Required power of tractor	132,4 – 169,2 kW (180-230 KM)
Liczba obrotów wałka ciągnika Number of PTO rpm	1000 obr. min ⁻¹
Ciężar Weight	3030 kg
Szerokość robocza Operational width	2300 mm
Szerokość całkowita Total width	2750 mm
Liczba elementów roboczych Number of working elements	54 szt.

3. Wyniki

W okresie od stycznia 2012 r. do czerwca 2014 r. pozyskano ponad 1500 m³ drewna w formie zrębów energetycznych. Zostały one uprzątnięte przez kilku różnych przedsiębiorców. Wszystkie firmy dysponowały zestawami zrębkującymi składającymi się z rębarek zamontowanych na podwoziu ciągników typu forwarder. W roku 2012 sprzedano 209,88 m³ biomasy energetycznej z sześciu powierzchni za

Tabela 2. Koszty stałe maszyn do rozdrabniania pozostałości zrębowych

Table 2. Fixed costs of machines for utilising logging residues

	Valtra T-190	AHWI FM600
Rok produkcji / Year of manufacture	2006	2006
Wartość początkowa / Initial value	357 889,00 PLN	140 830,00 PLN
Wartość bieżąca / Current value	375 531,28 PLN	140 830,28 PLN
Stawka amortyzacji / Depreciation rate	14%	14%
Amortyzacja / Depreciation	26,08 PLN/h	9,78 PLN/h
Ubezpieczenie / Insurance	0,10 PLN/h	0,11 PLN/h
Koszty garażowania / Garaging costs	0,01 PLN/h	0,01 PLN/h

cenę jednostkową 104,00 PLN m⁻³, w roku 2013 – 793,15 m³ z dziesięciu powierzchni za cenę 47,00 PLN m⁻³, a w pierwszej połowie roku 2014 – 507,61 m³ z siedmiu powierzchni za cenę 16,00 PLN m⁻³. Przeciętna wydajność z jednostki powierzchni wynosiła 25,60 m³ ha⁻¹, co stanowiło średnio 11,14% całej masy pozyskanego drewna, przy czym wskaźniki te różniły się między sobą zależnie od typu siedliskowego lasu (ryc. 1).

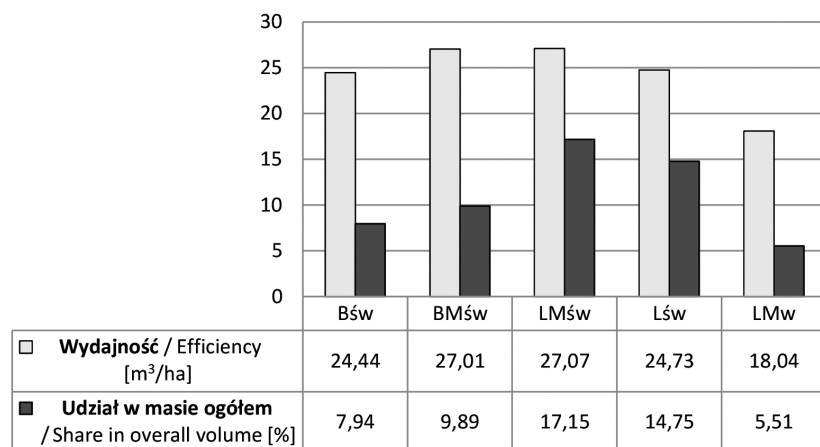
Jednak na niektórych powierzchniach nadleśnictwo musiało przeprowadzić rozdrabnianie pozostałości zrębowych. W roku 2012 prace takie wykonano na 11 zrębach zagospodarowanych rębnią zupełną (IB), pięciu rębniach złożonych (IIIA, IIIB) oraz jednej luce pokornikowej. W roku 2013 powierzchni takich było odpowiednio 13, 2 i 4, a w roku 2014 pracowano jedynie na 7 zrębach zupełnych. Analiza kosztów wskazała, że były one najwyższe w przypadku rozdrabniania pozostałości na lukach pokornikowych. Średnie koszty takiego zabiegu wynosiły 1894,14 PLN ha⁻¹, a wydajność – 0,07 ha mth⁻¹. Podczas prac na rębniach złożonych koszty były niemal tak samo wysokie (1858,60 PLN ha⁻¹) a wydajność prac nieznacznie wyższa: 0,10 ha mth⁻¹. Najniższe koszty (1256,42 PLN ha⁻¹) i najwyższą wydajność (0,16 ha mth⁻¹) uzyskano na zrębach zupełnych. W strukturze kosztów dominowały koszty zmienne (pomiędzy 61 i 65%), spośród których największy udział miały koszty paliwa (61%). W kosztach stałych dominował koszt amortyzacji, osiągając

wartość miesięczną 6024,21 PLN, co stanowiło 95% tych kosztów. Średnie koszty rozdrabniania pozostałości zrębowych w odniesieniu do jednostki powierzchni były najniższe na rębniach złożonych w roku 2013 (1000,98 PLN/ha), a najwyższe na lukach pokornikowych w roku 2013 (2320,82 PLN/ha) – różnica ta wynosiła 43,1%. Analizując różnice pomiędzy siedliskami, uzyskano skrajne wartości różniące się od siebie o 59,2% (najniższa wartość – 1162,23 PLN/ha wystąpiła na Bśw, a najwyższa – 1960,21 PLN/ha – na OIJ).

Skrajne różnice kosztu jednej godziny czasu operacyjnego wyniosły 54,5% w przypadku analizy różnic pomiędzy kategoriami cięć (od 110,64 PLN/h na lukach pokornikowych w 2012 r. do 203,17 na rębniach złożonych w 2012 r.) oraz 49,1% w przypadku analizy różnic pomiędzy typami siedliskowymi lasu (od 122,32 na siedlisku Lśw do 248,92 na siedlisku OIJ).

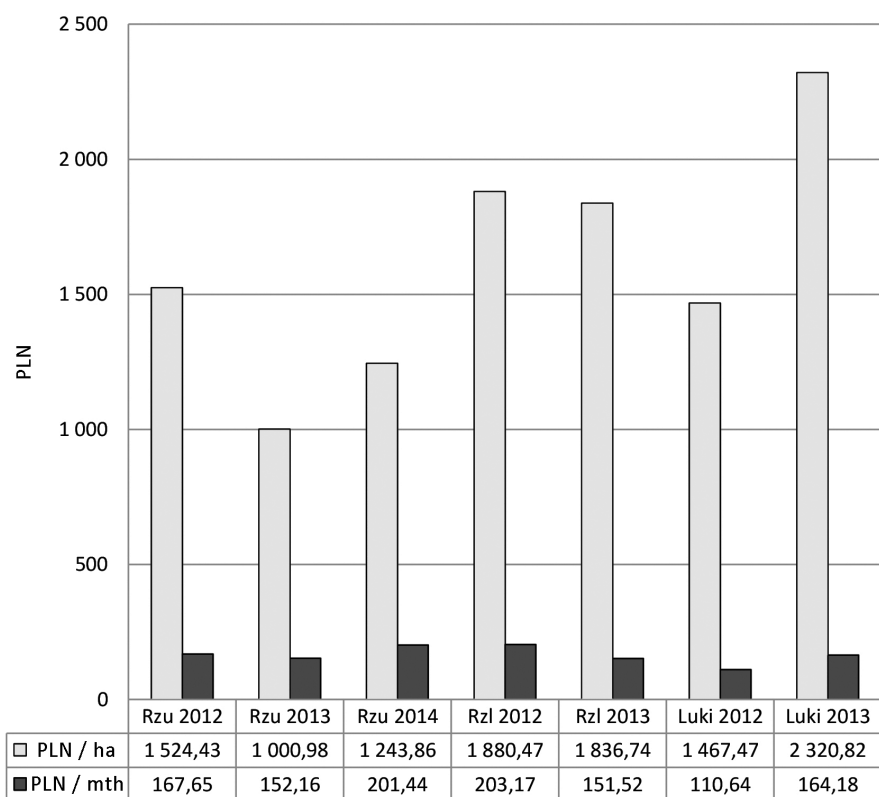
4. Dyskusja

Wyniki badań wskazują, że na terenie Nadleśnictwa Pomorze pozostałości zrębowe stanowią 11,14% całości pozyskanego drewna, a ich wartość wahała się od 6,85% do 17,15%, w zależności od TSL i rodzaju rębni. Jest to o około 4% mniej niż w badaniach Jabłońskiego i Różańskiego (2009), które wykonano w innej części kraju, a udział możliwego do pozyskania surowca określono przez bezpośrednie ważenie części drzew.

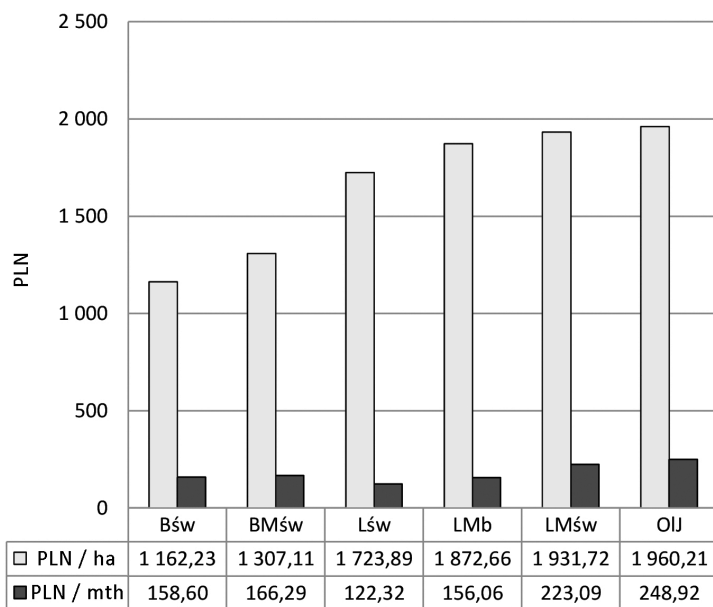
Rycina 1. Ilość pozyskanej biomasy z jednostki powierzchni i jej udział w ogólnej miąższości pozyskanego surowca na analizowanych siedliskach

Figure 1. Volume of biomass and its share in an overall quantity of logged timber, referring to forest habitat types: Bśw – fresh coniferous forest, BMśw – fresh mixed coniferous forest, LMśw – fresh mixed broadleaved forest, Lśw – fresh broadleaved forest, LMw – moist mixed broadleaved forest

Rycina 2. Średnie koszty rozdrabniania pozostałości zrębowych wg kategorii cięć: Rzu – rębnia zupełna, Rzl – rębnia złożona, Luki – luki pokornikowe.

Figure 2. Average costs of crushing of logging residues referring to shelterwood type; Rzu – clear-cuts, Rzl – complex shelterwoods, Luki – bark beetle gaps.

Rycina 3. Średnie koszty rozdrabniania pozostałości zrębowych wg TSL

Figure 3. Average costs of crushing of logging residues referring to forest habitat type; key: Bśw – fresh coniferous forest, BMśw – fresh mixed coniferous forest, Lśw – fresh broadleaved forest, LMb – boggy mixed broadleaved forest, LMśw – fresh mixed broadleaved forest, OIj – ash-alder forest

Uzyskane w niniejszej pracy wyniki w zakresie miąższości pozostałości zrębowych są zbliżone do wyników podobnych badań prowadzonych we wszystkich sześciu nadleśnictwach Puszczy Augustowskiej, tj. Nadleśnictwie Augustów, Głębocki Bród, Płaska, Pomorze, Suwałki oraz Szczebra, w których wykazano, że pozostałości zrębowe stanowią około 11,96% całości pozyskanego drewna (Gałęzia 2013). Należy podkreślić, że dane z zakresu udziału drobnicy w miąższości drewna prezentowane w niniejszej pracy zgromadzone zostały w inny

sposób niż w badaniach Jabłońskiego i Różańskiego (2009), reprezentują bowiem rzeczywiste wielkości biomasy pozyskanej z konkretnych powierzchni zrębowych w odniesieniu do miąższości pozyskanej ogółem.

Struktura kosztów zmiennych (w tym udział kosztów paliwa na poziomie 61%) jest zbliżona do wyników uzyskanych przez Różańskiego i Jabłońskiego (2005). Znacznie większy – niż w przytoczonej pozycji – jest jednak poziom amortyzacji.

Średni koszt rozdrabniania wyniósł 1449,19 PLN ha⁻¹, co jest wartością wyższą niemal trzykrotnie w stosunku do kosztów podawanych przez Rózańskiego i Jabłońskiego (2002). Tak zdecydowana dysproporcja wynika najprawdopodobniej z istotnego wzrostu cen paliw w ostatnich latach i wysokiej wartości zestawu zrębkującego, co generowało znaczny koszt amortyzacji. Średnia cena oleju napędowego w roku 2002 wynosiła około 2,40 PLN l⁻¹ brutto, a w roku 2012 osiągnęła poziom około 3,99 PLN l⁻¹ brutto (GUS 2014). Średnia cena oleju napędowego w II kwartale 2014 r. osiągnęła poziom 5,27 PLN l⁻¹ brutto (www.autocentrum.pl).

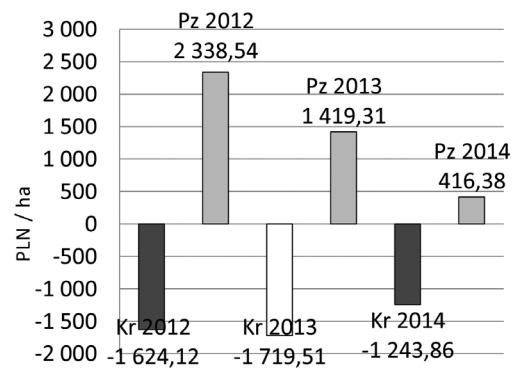
Warto zwrócić uwagę, że w roku 2012 koszty na powierzchniach rębni były wyższe niż w roku 2013. Wynika to z prowadzonego w tym roku układania pozostałości w stosy. Celem tej czynności było ułatwienie zrębkowania lub kruszenia pozostałości zrębowych, a powstałe w ramach niej koszty uwzględniano w cenie wywoławczej surowca energetycznego. Miało to między innymi wpływ na wysoką cenę uzyskaną za zrębki energetyczne w roku 2012. W kolejnych latach zrezygnowano z tego elementu procesu. Drastyczny spadek ceny biomasy energetycznej w roku 2014 wynika między innymi z dużej podaży tego surowca oraz znacznego spadku wartości „zielonych certyfikatów”. Z kolei na spadek kosztów rozdrabniania w roku 2014 zasadniczy wpływ miał brak pracy na powierzchniach rębni złożonych i brak luk pokornikowych, które w latach ubiegłych generowały znacznie wyższe koszty niż utylizacja na zrębach zupełnych. Innym ważnym czynnikiem była wymiana (w ramach inwestycji) wału roboczego kruszarki wraz z kompletem noży, co znacznie podniosło efektywność pracy i zredukowało koszty napraw.

Wydajność zestawu rozdrabniającego w czasie pracy na zrębach zagospodarowanych rębnią IB, tj. 0,16 ha mth⁻¹ jest identyczna jak w pracy Rózańskiego i Jabłońskiego (2005) dotyczącej efektywności ekonomicznej rozdrabniania pozostałości zrębowych. W przeliczeniu na roboczogodziny wartość ta wynosi około 0,10 ha rbh⁻¹, czyli niemal dwa razy mniej niż teoretyczna wydajność rozdrabniarki Meri Crusher MJS-2,0 DT (Rózański, Jabłoński 2008) i ponad dwa razy mniej niż w przypadku rozdrabniarki Meri Crusher MJS-2,5 DT (Rózański, Jabłoński 2006). Należy jednak wziąć pod uwagę konieczność codziennego dojazdu do powierzchni zrębowych co znacząco wpływa na efektywność pracy. Kruszarki o podobnej szerokości (MJ 2,3 ST i DT) uzyskiwały w warunkach rzeczywistych wydajność wyższą o 0,025 ha rbh⁻¹ (Rózański, Jabłoński 2002).

Rozdrabnianie pozostałości zrębowych jest dla nadleśnictwa znacznie mniej korzystne pod względem finansowym niż ich sprzedaż w formie surowca energetycznego (ryc. 4), nawet w obliczu znacznie niższych, niż przed laty, cen uzyskiwanych za zrębki energetyczne.

Należy jednak pamiętać, że w drobnych gałęziach i igliwiu znajduje się znaczna ilość cennych dla ekosystemu pierwiastków. O ile tradycyjne pozyskiwanie drewna strzały nie prowadzi do zubożenia gleb ze względu na niską zawartość substancji odżywczych, to włączenie do pozyskania pozosta-

łości zrębowych zwiększa ubytek azotu o ok. 40%, fosforu o 55%, potasu o 76%, wapnia o 31%, a magnezu o 22% (Gornowicz 2004). Najwartościowszym, z punktu widzenia obiegu pierwiastków, materiałem są gałęzie o średnicy poniżej 4 cm oraz igliwie, a usunięcie ze zrębu gałęzi pozostałych po okrziesaniu strzał intensyfikuje wymywanie składników mineralnych (Gornowicz 2004). Warto zauważyć, że nowoczesne kruszarki pozwalają na przemieszanie rozdrobnionych pozostałości z glebą na głębokość około 20 cm, co częściowo rekompensuje ubytek pierwiastków na skutek pozyskania drewna i przyspiesza obieg pozostałej materii (Chlebowski 2007). W niniejszej pracy nie analizowano wpływu ubytku biomasy pobranej na cele energetyczne na siedlisko leśne, jednak w świetle dotychczasowych badań wydaje się, że całkowite usunięcie biomasy z powierzchni zrębu może przyczynić się do poprawy stanu sanitarnego lasu (Kolk 2005). Rozdrobnienie pozostałości zrębowych wraz z ich przemieszaniem z glebą pozwala bowiem z jednej strony na pozostawienie biomasy do powtórnego obiegu (Robert 2005), z drugiej jednak strony wpływa na wzrost szkód powodowanych przez szeliniaki (Korczyński 2004). Oceniając kwestię ubytku pierwiastków i mikroelementów zawartych w surowcu przeznaczanym na cele energetyczne, należy mieć na uwadze, że opad igliwia i drobnych gałęzi następuje przez cały okres życia drzewostanu i w tym czasie te części drzew nie są pozyskiwane. Należy dodać, że rozwiązania techniczne rębarek pozwalają na odseparowanie zrębków od zanieczyszczeń w postaci gleby, igliwia i drobnych, elastycznych gałązek, dzięki czemu elementy te pozostają na powierzchni zrębu.

Rycina 4. Średnia, roczna wielkość kosztów rozdrabniania (Kr) i przychodów ze sprzedaży zrębków energetycznych (Pz)

Figure 4. Average annual costs of crushing (Kr) and incomes from the sale of energy chips (Pz).

5. Wnioski

Na podstawie otrzymanych wyników należy zalecać nadleśnictwom zrębkowanie pozostałości zrębowych i sprzedaż zrębków energetycznych. Z ekonomicznego punktu widzenia usunięcie pozostałości zrębowych bez angażowania maszyn nadleśnictwa opłacalne byłoby nawet wtedy, gdyby nie uzyskiwano przychodów z tytułu sprzedaży zrębków.

Poprawa stanu sanitarnego lasu może być dodatkowym elementem przemawiającym na korzyść sprzedaży zrębków energetycznych.

Jednocześnie pozyskiwanie małowymiarowego surowca energetycznego prowadzić może do zubożenia siedlisk leśnych, co wymaga ostrożności przy podejmowaniu decyzji o pozyskiwaniu biomasy na cele energetyczne na najuboższych siedliskach.

Konflikt interesów

Autor deklaruje brak potencjalnych konfliktów.

Podziękowania i źródła finansowania

Badania sfinansowano ze środków własnych. Dziękuję Nadleśnictwu Pomorze za zgodę na wykorzystanie danych źródłowych.

Literatura

- Chlebowski K. 2007. The analysis of the effectiveness of grinding of chip residue by Meri Crusher MJ 2.3 DT. *Acta Scientiarum Polonorum, Silvarum Colendarum Ratio et Industria Lignaria* 6(3): 17–23.
- Gałęzia T. 2013. Analiza efektywności wybranych metod pozyskiwania biomasy leśnej na cele energetyczne w Puszczy Augustowskiej. Rozprawa doktorska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa.
- Gornowicz R. 2004. Technologie utylizacji pozostałości zrębowych na terenach nizinnych. *Postępy Techniki w Leśnictwie* 87: 31–37.
- Kolk A. 2005. Ocena wybranych sposobów utylizacji pozostałości zrębowych pod względem ochrony lasu. *Postępy Techniki w Leśnictwie* 92: 25–28.
- Korczyński I. 2004. Ocena sposobów utylizacji drewna gorszej jakości z punktu widzenia ochrony lasu. *Postępy Techniki w Leśnictwie* 87: 38–43.
- Maksymiak M. 2008. Badania porównawcze rozdrabniaczy leśnych. *Technika Rolnicza, Ogrodnicza, Leśna* 2: 22–24.
- Pierovich J.M., Smith R.C. 1973. Choosing forest residues management alternatives. USDA Forest Service General Technical Report, PNW-7. Portland, USA.
- Robert W. 2005. Technologie utylizacji pozostałości zrębowych w Nadleśnictwie Dąbrowa. *Postępy Techniki w Leśnictwie* 92: 29–32.
- Rózański H., Jabłoński K. 2002. Badania eksploatacyjne wybranych kruszarek do rozdrabniania pozostałości zrębowych, w: Użytkowanie lasu w wielofunkcyjnym, zrównoważonym leśnictwie. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Rózański H., Jabłoński K. 2005. Efektywność ekonomiczna rozdrabniania pozostałości zrębowych przy użyciu ciągnika Valtra T-190 i rozdrabniarki MJS-2,5 DT, w: Procesy produkcyjne w leśnictwie – technika, technologia, organizacja. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, 21 czerwca 2005, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Rózański H., Kujawski M., Jabłoński K. 2006. Mechanics of the milling of logging residues with a Meri Crusher MJS-2.5 DT machine. *Acta Scientiarum Polonorum, Silvarum Colendarum Ratio et Industria Lignaria* 5(2): 95–102.
- Rózański H., Jabłoński K. 2008. Efficiency and technical parameters of the crushing of logging residues with a Meri Crusher MJS-2.0 DT machine. *Acta Scientiarum Polonorum, Silvarum Colendarum Ratio et Industria Lignaria* 7(1): 53–58.
- Rózański H., Jabłoński K. 2009. Economic effectiveness of logging residue bundling and chipping. *Acta Scientiarum Polonorum, Silvarum Colendarum Ratio et Industria Lignaria* 8(2): 47–51.
- Sadowski J., Moskalik T., Zastocki D., Wrona T. 2012. Wybrane gospodarcze i przyrodnicze aspekty zagospodarowania pozostałości zrębowych. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* 32(3): 246–253.
- Wojtkowiak R., Nowiński M., Tomczak R. 2003a. Spalanie pozostałości pozrębowych, a emisja lotnych produktów. *Sylwan* 147(8): 55–60.
- Wojtkowiak R., Nowiński M., Tomczak R. 2003b. Spalanie pozostałości pozrębowych a nagrzewanie się gleby. *Sylwan* 147(6): 22–27.

Materiały źródłowe

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE.
- GUS 2014. Efektywność wykorzystania energii w latach 2002–2012. Informacje i opracowania statystyczne. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, tekst jednolity Dz. U. z 2011 nr 12 poz.59 z późn. zm.
- <http://www.autocentrum.pl/paliwa/ceny-paliw/podlaskie/on/2014/>